

bijlage

Reisverslag Kennismakingsreis
10 – 24 februari 2022

Datum

7 maart 2022

Om u een inzicht te bieden in mijn kennismakingsreis sluit ik als bijlage bij de Hoofdlijnenbrief het geannoteerde programma bij. Ik vertrouw erop dat u er begrip voor kunt opbrengen dat, vanwege het vertrouwelijk karakter, vaak slechts een globale duiding van de inhoud van het besprokene kan worden gegeven.

Donderdag 10 februari - Curaçao

Het bezoek startte met een uitgebreide briefing door medewerkers van de Vertegenwoordiging van Nederland in Willemstad. Daarbij kwamen alle relevante aspecten aan de orde, onder meer: de economie die al decennia geen groei kent, de scherpe sociale verschillen in een samenleving waarin bijna de helft van de bevolking op of onder de armoedegrens leeft, de spanningen tussen de ontwikkeling van het toerisme als nieuwe economische pijler en het bewaren van de unieke natuur, de zorgwekkende stand van het onderwijs en de kansen die zich voordoen voor nieuwe economische activiteiten nu de raffinaderij steeds minder beslag legt op de ruimte rond de Annabaai. Het Rotterdams Havenbedrijf kan daarbij een belangrijke rol spelen.

Vrijdag 11 februari - Curaçao

De dag begon met een ontmoeting met gouverneur George-Wout, die inging op de maatschappelijke en politieke situatie in Curaçao. Daarbij benadrukte zij het belang nu het maximale rendement te gaan halen uit de afspraken in het kader van het Caribisch Orgaan voor Hervorming en Ontwikkeling (COHO) en de landspakketten. Zeker gelet op de forse uitdagingen waar het land voor staat met een krimpende economie, hoge werkloosheid - met name ook onder jongeren - en de groeiende kloof tussen arm en rijk. Zij onderstreepte de vitale rol die de liquiditeitssteun en de medische bijstand vanuit Nederland speelt en heeft gespeeld bij de bestrijding van de gevolgen van de COVID-pandemie. De gouverneur deelde de noodzaak tot een langetermijnvisie voor Curaçao te komen.

Het was goed na het eerdere contact via telefoon en scherm een eerste persoonlijk bilateraal gesprek te hebben met minister-president Pisas. Hierin stonden - naast de relatie met Nederland - de energietransitie en het verbeteren van de vreemdelingenbewaring centraal. Van mijn kant benadrukte ik het belang van een toekomstvisie: wat voor land wil je straks zijn? Aansluitend was er een ontmoeting met de raad van ministers. De bewindslieden hebben de uitdagingen en de kansen op hun beleidsterrein toegelicht. Hoe toekomstvast financieel

beheer te koppelen aan investeringen die de fysieke structuur van Curaçao versterken was een rode draad in de gedachtewisseling, evenals de noodzaak belastingen eerlijk te heffen om armoede te kunnen bestrijden en welvaart te bevorderen. Ook de betaalbaarheid van de zorg en de toekomst van de raffinaderij werd opgebracht. Breed werd onderschreven dat onderwijs het fundament is voor positieve ontwikkelingen in de toekomst. De afspraken hierover in het landspakket helpen daarbij. De bijdrage die digitalisering kan leveren aan het realiseren van ambities kwam bij meerdere onderwerpen ter sprake.

In een plezierige kennismaking met een zestal leden van de Staten werd stilgestaan bij het regeerakkoord. Met waardering is kennisgenomen van de wens het democratisch tekort aan te pakken. Ook was men blij met de openstelling van fondsen die tot nu toe niet voor de Caribische landen van het Koninkrijk beschikbaar waren. In samspraak met de parlementen van de andere landen wordt gewerkt aan een voorstel voor de beoogde geschillenregeling. Bij de zorgpunten werden onder meer armoede en de hoge kosten van levensonderhoud, uitvoeringskracht, houdbaarheid van de zorg, de geopolitieke verhoudingen met Venezuela en de staat van het onderwijs opgebracht.

Bij het in verval geraakte Plaza Hotel gaf mevrouw Kruithof-Bor een toelichting op de plannen die een consortium onder leiding van het Algemeen Pensioenfonds Curaçao heeft voor de herontwikkeling van dit gebied en het unieke cultureel erfgoed dat er deel van uitmaakt. Beoogd is een mix van cultuur, onderwijs, horeca, wonen en werken, die ook een impuls geeft aan het stadsdeel Punda. Ik heb begrepen dat er veel steun is voor de plannen, maar later tijdens het bezoek was er ook kritiek op de grootschaligheid van het project in het historisch centrum van Willemstad.

Indrukwekkend was het bezoek aan de Mikve Israel-Emanuel, de oudste nog in gebruik zijnde synagoge op het westelijk halfroond. Op een bijzondere manier symboliseert de synagoge de banden tussen Nederland en Curaçao - niet alleen vanwege de gelijkenis met de Portugese synagoge in Amsterdam. Tijdens dit bezoek werd ook aandacht gevraagd voor de digitalisering van het geschreven Joods erfgoed op Curaçao.

De lunch in Plaza Bieu was een inwijding in de Curaçaose eetcultuur en gaf gelegenheid tot een ontmoeting met de lokale bevolking.

Met minister van Financiën Sylvania en de leden van de Nationale Hervormingscommissie werd aansluitend gesproken over de uitvoering van de afspraken in het landspakket. Daarbij werd de goede samenwerking tussen de teams in beide landen gememoreerd. Minister Sylvania benoemde twee speerpunten voor de korte termijn: de herfinanciering van de staatsschuld en de reorganisatie van de belastingdienst. De leden van de commissie gingen vooral in op de bestuurskracht die nodig is om de hervormingen succesvol door te voeren.

Over de samenwerking op het terrein van onderwijs sprak ik verder door met minister Van Heydoorn van Onderwijs, Cultuur en Sport en een aantal onderwijsbestuurders. Het geldt dat Nederland beschikbaar heeft gesteld om

gebouwen op te knappen, wordt gebruikt om het scholenbestand klaar te maken voor de toekomst. Dat betekent niet alleen opknappen, maar ook saneren en concentreren. Het onderzoek dat in het kader van het landspakket is verricht geeft hieraan richting. Wij spraken ook over de noodzaak om het onderwijs inhoudelijk te verbeteren en over de brief die door een aantal schoolbesturen was gestuurd.

De avond stond in het teken van rechtshandhaving, een landstaak waaraan vanuit Nederland een belangrijke bijdrage wordt geleverd. Dit leidde tot een interessante gedachtewisseling met de procureur-generaal, het hoofd van het Recherche Samenwerkingsteam, de commandant van de zeemacht in het Caribisch gebied, de brigadecommandant van de marechaussee en de strategisch adviseur van de minister van Defensie op Curaçao. In soms moeilijke omstandigheden wordt heel belangrijk werk gedaan, waarbij de aanpak van drugscriminaliteit en corruptie speerpunt zijn. Dat verdient volle steun, zeker ook vanuit de landen in het Caribisch gebied zelf.

Zaterdag 12 februari - Curaçao

Bij het ontbijt maakte ik kennis met president Doornbosch van de centrale bank van Curaçao en Sint Maarten. Dat gaf meer reliëf aan de zorgelijke financiële en sociaaleconomische situatie in beide landen. De kennis die aanwezig is bij de CBCS kan mijns inziens een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een visie voor de langere termijn.

Aansluitend had ik een kennismakingsgesprek met president De Kort van het Gemeenschappelijk Hof van Justitie. Het gedeelde rechtsstelsel is belangrijk. Niet alleen voor alle inwoners van het Caribisch deel van het Koninkrijk, maar ook voor investeerders voor wie rechtszekerheid een belangrijke vestigingsfactor is. In mijn contacten met minister-president Pisas heb ik aandacht gevraagd voor adequate financiering, die de bedrijfsvoering van het Hof moet borgen.

Met de minister-president, tevens minister van Justitie, bezocht ik de in aanbouw zijnde en bestaande vreemdelingenbarakken. De gesprekken die ik daar voerde maakten diepe indruk. De broodnodige uitbreiding en optimalisering van de vreemdelingenbewaring krijgt gelukkig met behulp van Nederland gestalte. Maar ook Curaçao zal zelf zijn aandeel moeten leveren. We spraken af hierover op de kortst mogelijke termijn afspraken te maken, zodat er straks niet alleen een goed gebouw is, maar ook aan immateriële aspecten de aandacht wordt gegeven die nodig is voor een functionerende vreemdelingenketen. De minister-president gaf ook aan dat hij een aantal mensen vrij zou willen laten. Dit onderwerp kwam ook aan de orde bij een persconferentie die ik samen met minister-president Pisas gaf na het bezoek.

De problematiek van ongedocumenteerden kreeg ook een gezicht bij een bezoek aan Salu Pa Tur, een stichting die zich bezighoudt met zorg voor onverzekerden zonder officiële verblijfstitel. De artsen, assistenten en vrijwilligers die daar in moeilijke omstandigheden het verschil maken verdienen diep respect. Helder werd wel dat ook zij niet alle hulp kunnen geven die nodig is; vooral complexe kostbare zorg kan niet worden verleend.

Met minister Larmonie-Cecilia van Sociale Ontwikkeling, Arbeid en Welzijn bracht ik een bezoek aan de wijken Bonam en Sapate. Ik sprak met vertegenwoordigers van "Unidat di Bario", wijkbewoners en hulpverleners tijdens een lunchbijeenkomst, bij huisbezoeken en in een rondetafel gesprek in de openlucht. Dat bood scherp zicht op de problematiek, maar ook op de kracht die in de samenleving aanwezig is om een keer ten goede te bewerkstelligen. De noodzaak om te zorgen voor meer betaalbare woningen werd duidelijk naar voren gebracht, evenals de wens wegen, straatverlichting en openbaar vervoer onderdeel te laten zijn van bouwprojecten.

Een wandeling door de wijk Scharloo liet zien hoe wat aan het einde van de 19e eeuw ooit de rijkste wijk van de stad was langzaam wordt vernieuwd en deels in oude glorie wordt hersteld. Erfgoed als motor voor groei en ontwikkeling.

Met een achttal jonge ondernemers sprak ik over hun activiteiten en hun dromen voor de toekomst. Innovatief, positief, creatief en maatschappelijk betrokken zijn kernwoorden die deze groep beschrijven. Het is dit ondernemerschap dat de potentie van Curaçao laat zien: van filmproducties, via ICT-dienstverlening aan afnemers wereldwijd, lokale voedselproductie en wijkontwikkeling tot eco-toerisme.

Zondag 13 februari - Curaçao / Bonaire

Een bezoek aan Bandabou, het westelijke plattelandsdeel, stond deze dag centraal. In Westpunt werd ik geïnformeerd over de uitdagingen waar dit deel van het eiland mee wordt geconfronteerd. Bij restaurant Sol zag ik hoe betrokken ondernemers het verschil kunnen maken in het leven van jongeren. De natuur is overweldigend mooi, maar de noodzaak die te beschermen en bewaren staat nog niet bij iedereen scherp op het netvlies, bleek onder meer bij een bezoek aan Playa Piskado.

Het op een goede manier verenigen van de opgaven ontwikkeling en natuurbehoud stond ook centraal bij een bezoek aan Santa Martha Baai, waar twee jonge ondernemers een oud vervallen hotel herontwikkelen tot een resort voor avontuurlijk toerisme. Aansluitend sprak ik tijdens een lunchbijeenkomst met ondernemers en de voorzitter van de Kamer van Koophandel over investeringsklimaat, kansen voor jongeren, duurzaamheid, afvalproblematiek, waterzuivering en klimaatverandering. Hierbij kwam duidelijk naar voren dat het hervormen van het land en focus op de lange termijn van essentieel belang zijn.

Het Tula-monument bij het Rif symboliseert een schandvlek in onze gemeenschappelijke geschiedenis. Een gedenkplek voor de leider van de slavenopstand in 1795 die zijn gerechtvaardigde strijd met een zeer gewelddadige dood moest bekopen. Hier sprak ik met betrokken deskundigen op het gebied van het slavernijverleden, de erfenis daarvan en de boodschap die dit inhoudt voor vandaag en morgen. Dit leverde mij waardevolle inzichten op.

Na aankomst op Bonaire gaf de waarnemend Rijksvertegenwoordiger een update van politieke en maatschappelijke situatie op Bonaire en blikten we vooruit op het bezoekprogramma.

Maandag 14 februari - Bonaire

Bij het ontbijt sprak ik met een jonge BZK-ambtenaar, geboren en getogen op Bonaire, die tijdelijk is gedetacheerd om de afdeling burgerzaken te revitaliseren. Het gesprek gaf me een goed inzicht in de winst die te behalen valt en de rol die digitalisering daarbij kan spelen en ook op de praktische problemen die (tijdelijke) medewerkers tegenkomen.

Tijdens de eerste persoonlijk ontmoeting met gezaghebber Rijna stond de uitvoering van het Bestuursakkoord centraal. Die kan nog wel een impuls gebruiken, bijvoorbeeld bij het vaststellen van het grondbeleid. Ook spraken wij over het toerisme en de noodzaak bij ontwikkeling daarvan de unieke natuur van het eiland te beschermen en voor de toekomst te bewaren. Daarbij kwam ook de procedure rond het afgeven van vergunningen en het gedogen bij de realisatie van het Chogogo-resort aan de orde. De gezaghebber gaf aan dat kleine bedragen in Caribisch Nederland soms een groot verschil kunnen maken, met als voorbeeld extra kinderbijslag voor ouders met een kind met een beperking.

De kennismaking met het bestuurscollege kende een rijke schakering aan onderwerpen. Zo vroeg gedeputeerde Den Heyer aandacht voor de mogelijkheid in het beroepsonderwijs examens in het Papiaments af te nemen en voor de introductie van een werkloosheidsvoorziening bij de openbare lichamen. Gedeputeerde Thielman ging in op de balans economie/ecologie en de noodzaak pas op de plaat te maken na de nu voorziene ontwikkelingen. Herstel van gebouwen en infrastructuur was een speerpunt in het verhaal van gedeputeerde Kroon. Eilandsecretaris Pelk benadrukte het belang van investeringen in verbetering van de bestuurskracht. Van mijn kant gaf ik aan de openbare lichamen graag te zullen betrekken bij de concretisering van de extra mogelijkheden die het regeerakkoord biedt.

Ik werd van hartelijk verwelkomd in de Eilandsraad, waar direct het belang van de dialoog met Nederland werd onderstreept. De negen leden van de Eilandsraad focusten bij monde van hun fractievoorzitters op een aantal knelpunten. Armoedebestrijding en het belang om snel tot een toereikend sociaal minimum te komen. Een vrije uitkering die het openbaar lichaam in staat stelt zijn taken adequaat uit te voeren. Het betrekken van de Eilandsraad bij de totstandkoming van bestuursakkoorden. De noodzaak snel iets te doen aan de deplorabele staat van de wegen en betaalbare verbindingen met de andere eilanden. De impuls voor sociale huisvesting die nodig is gelet op de enorme wachtlijsten en toegang tot zorg. Ook werd aangedrongen op aandacht voor natuur, milieu en sport en uitbreiding van het aantal Eilandsraadsleden.

Tijdens de lunch maakte ik kennis met medewerkers van de Shared Service Organisatie van de Rijksdienst Caribisch Nederland en hun collega's van een aantal dienstonderdelen van RCN. SSO CN biedt met 135 in overgrote meerderheid lokale medewerkers alle collega's van de Rijksdienst ondersteuning

bij bedrijfsvoering, personeel & organisatie, inkoop & financiën, facilitaire zaken, ICT en communicatie. Opvallend was de trots die overheerste, ook al zijn de uitdagingen soms fors.

De Centrale Dialoog Bonaire is een overlegorgaan van werkgevers, vakbonden, de lokale overheid en de kamer van koophandel, onder voorzitterschap van de gezaghebber. Met het "Akkoord van Kralendijk" leverde het platform haar visie op een integrale aanpak van het armoedevraagstuk en de ontwikkeling van het eiland. Tijdens een geanimeerde sessie werd vooral het belang van een betere samenwerking tussen de verschillende ministeries benadrukt om tot echte, tastbare resultaten voor de bevolking van Bonaire te komen.

Een voorbeeld van krachtenbundeling die tot tastbare resultaten leidt, is het werkplein "Plenchi di Trabou". Hierin hebben het openbaar lichaam en het rijk de handen ineen geslagen om inwoners van Bonaire aan werk te helpen. Om-, her- en bijscholing maken onderdeel uit van het aanbod. En mensen met afstand tot de arbeidsmarkt worden gericht bemiddeld. Het gesprek met mensen die op deze wijze aan een baan zijn geholpen was hartverwarmend.

Unkobon, de consumentenbond van Bonaire, zet zich in voor de verbetering van de positie van consumenten en maakt zich hard voor de aanpak van armoede op het eiland. Voorzitter Koopman gaf tijdens onze ontmoeting een stem aan de veertig procent van de bevolking die onder de armoedegrens leeft en kondigde juridische maatregelen (die inmiddels in gang zijn gezet) aan om hier iets aan te doen. Ook pleitte hij ervoor een kredietfaciliteit voor de zelfbouw van volkswoningen die in het verleden bestond te laten herleven.

Een receptie georganiseerd door gezaghebber Rijna bood de gelegenheid op informele wijze verder van gedachten te wisselen met politici, bestuurders en een dwarsdoorsnede van de bevolking van Bonaire.

Dinsdag 15 februari - Bonaire / Aruba

Een rondrit over het eiland bood de mogelijkheid op een aantal zaken dieper in te gaan. Allereerst de energiesituatie. Helaas is in een transitieperiode fossiele brandstof deels nog onvermijdelijk, ook omdat de waterproductie hier rechtstreeks mee verbonden is. Ik kreeg samen met gedeputeerde Thielman uitleg over de voorzieningen die daar nu voor worden gebouwd, omdat de oude installaties niet meer aan veiligheidseisen voldoen. Maar ook toelichting op de plannen die Bonaire via wind en zon van meer duurzame energie moeten gaan voorzien. De routekaart die TNO in opdracht van het ministerie van EZK heeft ontworpen geeft richting aan de ambitie om van 28% duurzaam nu te komen tot de eerste klimaatneutrale Nederlandse gemeente in de nabije toekomst.

Sociale woningbouw is vitaal bij de aanpak van armoede. Met gedeputeerde Den Heyer bezocht ik enkele woningen en sprak met bewoners. Medewerkers van de voedselbank vertelden me hoe zij met behulp van vrijwilligers proberen de ergste nood te lenigen als mensen hebt zelf niet meer redden. Dierbare herinneringen bewaar ik aan het bezoek aan Kokari, het centrum voor dagopvang van ouderen.

Door middel van activiteiten en begeleiding worden hier veel ouderen uit hun isolement gehaald. Aan de dansworkshop mocht ik actief deelnemen.

Het belang, ook het economische belang van natuurbeheer stond centraal tijdens de rondrit met medewerkers van de natuurorganisaties Stinapa en DCNA. Toezicht en handhaving zijn cruciaal om de kwetsbare natuur te beschermen. Een goed plan voor ruimtelijke ordening en een stikt vergunningenstelsel is onontbeerlijk als fundament, zo werd door hen benadrukt.

Het bezoek aan Bonaire werd afgesloten met een gezamenlijke persconferentie met de gezaghebber.

In Aruba startte mijn bezoek met een ontmoeting met gouverneur Boekhoudt. Hij gaf een schets van de actuele maatschappelijke en politieke situatie in het land. De gouverneur noemde het heel belangrijk dat de beoogde langjarige samenwerking dit jaar concreet gestalte krijgt, nu de voorbereidende onderzoeken zijn of op korte termijn worden afgerond. Focus is daarbij belangrijk, gelet ook op de beperkte uitvoeringskracht. De wijze waarop de korting op ambtenarensalarissen van 12,6% op dit moment wordt ingevuld verdient aandacht.

Tijdens een diner bijeenkomst sprak ik met een vijftal vertegenwoordigers van het bedrijfsleven en de toeristische sector. Zij benadrukten het belang om het landspakket en de daarin opgenomen hervormingen door te zetten en daarbij ook de stakeholders te betrekken. De inspanningen die nodig zijn om het dichtbevolkte eiland aantrekkelijk te houden voor inwoners en toeristen kwamen daarbij ter sprake. Bescherming van de natuurlijk rijkdommen en bevordering van duurzaam toerisme is daarbij essentieel.

Woensdag 16 februari - Aruba

De dag begon met een gesprek met minister-president Wever-Croes, die bedankte voor de medische- en financiële steun vanuit Nederland tijdens de pandemie. Zij pleitte ervoor de grens met buurland Venezuela voorlopig gesloten te houden. Geschetst werd hoe Aruba de COVID-maatregelen versoepelt en het land heropent. We stonden stil bij de salariskorting en spraken af later die dag hierover samen met de vakbonden, die mij hadden uitgenodigd, te spreken. De minister-president zei dat de normering van de topinkomens in Aruba tot veel discussie leidt en dat regionale afstemming en een ruimere overgangstermijn nodig zal zijn om onbedoelde effecten te voorkomen. Op mijn beurt heb ik mijn zorg uitgesproken over de zeer hoge overheidsschuld in Aruba, gezegd dat de salariskorting op een andere manier kan worden ingevuld, het belang van duurzame ontwikkeling benoemd en gevraagd na te denken over een visie die richting geeft voor de lange termijn.

Tijdens de aansluitende kennismaking met de ministerraad passeerde een hele serie wensen en aandachtspunten de revue. Om er enkele te noemen: onrust in de samenleving vanwege de bezuinigingen, voorwaarden die te streng zijn, de noodzaak te investeren en de economie meer divers te maken, de beperkte uitvoeringscapaciteit, de wens de staatsschuld te herfinancieren tegen de lagere

Nederlandse rente, hulp bij verduurzaming en een structurele aanpak van de afvalproblematiek en het belang van digitalisering. Daarbij gaf ik aan de samenwerken meer is dan geld beschikbaar stellen. Visie is nodig: wat voor land wil je zijn? En ook Aruba zal zijn deel van de afspraken moeten nakomen om te land weerbaarder te maken en zijn aantrekkelijkheid te laten behouden.

Ook voorzitter Vrolijk van de Staten van Aruba stipte in een persoonlijk gesprek zijn zorgen aan over de salariskorting en maatregelen voor de topinkomens. Hij vroeg aandacht voor de rol van de Staten bij de totstandkoming, beoordeling en controle van de afspraken die tussen de landen worden gemaakt. In reactie gaf ik aan dat Aruba grote problemen kent en hervormingen nodig zijn om te kunnen groeien en die problemen op te lossen. Extern toezicht kan daarbij helpen.

In het parlement sprak ik met Statenleden die ook deelnemen aan het Interparlementair Koninkrijksoverleg. De commissievoorzitter benadrukte het belang van wederzijds respect en gelijkwaardigheid, de noodzaak om zorg en onderwijs te moderniseren en de maatschappelijke rust die nodig is om te kunnen regeren. Oppositiepartij AVP gaf aan geen vertrouwen te hebben in de plannen van de regering en de afspraken in het landspakket. Het land moet de hand in eigen boezem steken. Versoberingsmaatregelen moeten worden beëindigd. Samenwerking kan wel bijdragen aan opbouw van professionele capaciteit. Vanuit RAIZ werd gesteld dat we met elkaar in gesprek moeten over de aanpak van het democratisch tekort. Accion21 onderstreepte dat Aruba zich aan de afspraken moet houden. Deze partij zou graag meer aandacht voor mensenrechten in het landspakket zien. Vanuit de MEP werd aandacht gevraagd voor de uitvoeringskracht die nodig is om de gemaakte afspraken te kunnen uitvoeren. Er wordt nu een (te) zwaar beroep gedaan op een kleine groep mensen.

Tijdens een lunch aangeboden door de centrale bank van Aruba werden verschillende presentaties gegeven over de financiële en economische ontwikkelingen in het land. De financiële sector op Aruba heeft de pandemie goed doorstaan, maar de overheidsschuld baart grote zorgen. Er werd aandacht gevraagd voor de herfinanciering van de verstrekte liquiditeitsleningen. Aruba kampt met een flink contingent illegale arbeiders; de informele economie is fors. Het goed nakomen van belastingverplichtingen zou veel kunnen betekenen voor de landskas. Daarom is het belangrijk de belastingen te moderniseren en de belastingdienst aan te passen aan de eisen van de tijd en toe te rusten met voldoende mensen en middelen. Dan komt er ook geld beschikbaar voor investeringen, armoedebestrijding, onderwijs en natuur.

Aan de rand van de vuilstortplaats bij Parkietenbos sprak ik met omwonenden die al heel lang last hebben van de schadelijke overlast die deze vaak in brand staande dump oplevert. Zij bepleiten met vasthoudendheid hun zaak en gebruiken daarbij ook juridische middelen. Ik heb hun zorgen gedeeld in mijn gesprekken met bewindslieden, die erkennen dat de situatie dringend om een duurzame oplossing vraagt. Ook in de persconferentie aan het slot van het bezoek kwam het onderwerp aan de orde.

In "Casa Cuna" worden kinderen van 0 tot 6 jaar die (tijdelijk) niet thuis kunnen verblijven opgevangen. In 2019 werd aan deze instelling een huis voor tienermoeders toegevoegd, waar moeders in de leeftijd van 13 tot 23 jaar met hun kind begeleid kunnen wonen. Ik heb met eigen ogen kunnen zien hoe betrokken professionals en vrijwilligers hier het verschil maken. En hoe moeilijk het is telkens weer aan voldoende middelen te komen om het werk goed te kunnen blijven doen en de capaciteit in overeenstemming te brengen met de vraag om hulp.

De zorg stond centraal in een gesprek met de directeuren van de twee Arubaanse ziekenhuizen en de voorzitter van de huisartsenvereniging op het eiland. Al voor COVID was de houdbaarheid van de zorg op Aruba een probleem. Tijdens de pandemie heeft Nederland de zorgsector met mensen en middelen ondersteund. Samenwerking tussen de ziekenhuizen in het Caribisch deel van het Koninkrijk komt onder regie van het ministerie van VWS stap voor stap tot stand, maar kent zeker nog de nodige uitdagingen. De gesprekspartners vroegen aandacht voor de omvang en invulling van de afgesproken bezuinigingen in de zorg. Samenwerking en efficiencyverbetering zijn ook nodig om medische uitzendingen naar het buitenland terug te dringen. Tijdens het gesprek werd het belang van preventie, en de bijdrage die dit kan leveren aan het in de hand houden van de zorgkosten, met klem onderschreven.

Hoe belangrijk kunst en cultuur is voor een vitale samenleving werd nog eens duidelijk tijdens een bezoek aan San Nicolas. Tijdens een "Art Walk" bewonderde ik verschillende muurschilderingen, die de stad die na het sluiten van de olieraffinaderij wat in verval is geraakt letterlijk weer kleur geven. Hopelijk ontstaat na het beëindigen van de COVID-beperkingen weer ruimte voor festivals, museumbezoek en andere activiteiten. Over het kunst- en cultuur klimaat sprak ik ook met mevrouw Van Romondt, die al tientallen jaren op dit terrein actief is. Zij hield een pleidooi om te onderzoeken hoe fondsen en deskundigheid in Nederland gebruikt zouden kunnen worden voor impulsen in Aruba en de andere Caribische landen. Dit verdient zeker opvolging.

Met de heer Goedgedrag, éminence grise op het terrein van de Koninkrijksrelaties, sprak ik over de kansen en valkuilen bij de samenwerking tussen de landen in het koninkrijk. Het was goed van gedachten te wisselen over zijn ervaringen in een lange reeks van jaren en de lessen die hieruit getrokken kunnen worden voor de toekomst.

Samen met minister-president Wever-Croes sprak ik in het kantoor van de vertegenwoordiging van Nederland met een delegatie van de Arubaanse vakbonden. Dat gesprek ging voornamelijk over de uitwerking van de salariskorting van 12,6% in de praktijk, de reikwijdte van de maatregelen die ook werknemers bij overheidsbedrijven raken en de normering van topinkomens. Gepleit werd voor beëindiging van de maatregelen, nu de hotels weer vol zitten en de economie zich herpakt. In reactie heb ik aangegeven dat de salariskorting grote betekenis heeft in de nog steeds lastige situatie van Aruba en de Arubaanse overheidsfinanciën. Een alternatieve invulling die de pijn eerlijker verdeelt is mogelijk. Maar zeker zolang er liquiditeitssteun wordt gegeven kunnen we geen

afscheid nemen van de korting. Wel zullen we het gesprek gaan voeren over de condities waaronder en de wijze waarop de korting kan worden afgebouwd.

De avond werd besteed aan een bijeenkomst met een zestal vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld. Dit leverde waardevolle inzichten op over deugdelijkheid van bestuur, de jeugdzorg voor de moeilijkste groepen, de staat van het onderwijs, de mogelijkheid met Europese subsidies lokale hulporganisaties en projecten te ondersteunen, de positie van de LHBTI gemeenschap in de Arubaanse samenleving en het functioneren van het lokale Rode Kruis. Aan de hand van concrete voorbeelden werd nog eens duidelijk hoe vitaal de rol is die het maatschappelijk middenveld op Aruba speelt.

Donderdag 17 februari -Aruba / Sint Maarten

Tijdens het ontbijt sprak ik met de liaison van TWO / COHO over de in zijn ogen prima samenwerking met de Arubaanse counterparts. Voor die samenwerking wordt 2022 het jaar van de waarheid, nu op basis van onderzoeksresultaten besluiten moeten worden genomen en maatregelen moeten worden geïmplementeerd.

Met de Chief Conservation Officer van het nationale park Arikok, mevrouw Silva, en mevrouw Rodriguez-Takema die als vrijwilliger actief is sprak ik over het grote belang van natuurbescherming en natuurbehoud. Eigentijdse wetgeving op het terrein van milieu en ruimtelijke ordening ontbreekt, handhaving schiet te kort en bij ontwikkeling wint de korte termijn winst het vaak van het lange termijn belang. Samenwerking met Caribisch Nederland en de projecten die daar plaatsvinden zou meerwaarde kunnen hebben, evenals ondersteuning bij het aanvragen van (Europese)projectsubsidies.

Direct betrokken ambtenaren bij de uitvoering van de tussen Aruba en Nederland gemaakte afspraken gaven in een rondetafelgesprek hun visie op de samenwerking. Enkele noties uit dat gesprek: er zijn fundamentele veranderingen nodig in wetgeving en overheidsorganisatie, anders zullen hervormingen niet beklijven, de overheid werkt te verkokerd en als de overheid zelf het goede voorbeeld geeft kan met meer gezag van de bevolking en het bedrijfsleven worden gevraagd in te stemmen met ingrijpende maatregelen. En dat alles in een situatie waarin de uitvoeringskracht beperkt is. Ik was onder de indruk van de energie en vastberadenheid waarmee deze kleine groep zich inzet voor verbeteringen in hun land.

Inspirerend was een bezoek aan Stichting Ateliers'89, waar ik werd rondgeleid door initiatiefnemer Elvis Lopez. Talentvolle kunstenaars stromen van hieruit regelmatig door naar de Rietveld Academie, waaraan Lopez als gastdocent is verbonden. In de expositieruimte bewonderde ik prachtig werk. Bijzonder aan deze stichting is de verbinding met de omgeving, onder meer via activiteiten in wijken en workshops voor jongeren.

Procureur-generaal Ter Stege en hoofdofficier De Vries deelden met mij hun zorgen over het ontbreken van forensische zorg voor (jeugdige) delinquenten.

Daardoor kan niet effectief een TBS- of PIJ-maatregel worden opgelegd. Zij noemden schrijnende voorbeelden van de gevolgen die dit in de praktijk heeft. Met een afsluitende persconferentie, samen met mevrouw Wever-Croes, kwam een eind aan het bezoek aan Aruba.

Het bezoek aan Sint Maarten startte met een briefing door de plv. Vertegenwoordiger van Nederland in Philipsburg. Aansluitend sprak ik tijdens het diner met de Sint Maartense en Nederlandse leden van het TWO/COHO-team. De samenwerking verloopt goed; men is positief en er is enthousiasme over de nieuwe mogelijkheden die ontstaan om zaken te verbeteren. Nog indringender dan in de andere landen speelt hier het probleem van de lokale uitvoeringskracht. Ook hier dwong de inzet en betrokken van het team respect af.

Vrijdag 18 februari- Sint Maarten

Met Gouverneur Holiday besprak ik de situatie in het land, zowel vanuit maatschappelijk, economisch als politiek perspectief. Hij benadrukte het belang te werken aan vertrouwen over en weer, vertrouwen dat er niet vanzelfsprekend is. Open en transparantie communicatie is hierbij essentieel. In de werkelijkheid van Sint Maarten blijft COHO schuren met de autonomie, dat zal ook de komende tijd een gevoelig punt blijven. De gouverneur drong er op aan tempo te blijven maken bij het realiseren van de plannen voor een nieuwe gevangenis in samenwerking met UNOPS.

Minister-president Jacobs hield in ons bilateraal gesprek een pleidooi voor praten met elkaar en niet over elkaar, waar ik mij vanzelfsprekend van harte bij aansloot. Zij legde uit dat de salariskorting de publieke sector en het onderwijs steeds minder aantrekkelijk maakt. De beperkte uitvoeringskracht komt hierdoor verder onder druk te staan. Van mijn kant drong ik aan op het ontwikkelen van een visie voor de lange termijn. Juist nu het coalitieakkoord ook de landen nieuwe mogelijkheden biedt, is dit heel belangrijk als kompas voor verdere samenwerking. Daarbij zal Sint Maarten zijn aandeel moeten leveren bij het realiseren van de gemaakte afspraken.

In een eerste kennismaking met de voltallige raad van ministers van Sint Maarten werden zorgen benoemd en verschillende onderwerpen verder verkend. Als ervaringsfeit werd meegegeven hoe belangrijk het is ter plekke met elkaar samen te werken en niet alleen via het scherm, bijvoorbeeld bij de hervorming van de belastingdienst. Het opleiden van de beroepsbevolking vraagt aandacht, zeker nu er sprake is van veel bouwactiviteiten. Geconstateerd werd dat de samenwerking al goed loopt, ook nu de consensus rijkswet COHO nog niet in werking is getreden.

In een apart gesprek met de minister van Financiën stonden we stil bij de herfinanciering van de verstrekte liquiditeitsleningen, de vraag hoe ook in moeilijke omstandigheden geld beschikbaar kan komen voor investeringen en de noodzaak van innovatie, onder meer via digitalisering.

Tijdens een ontmoeting met de voorzitter en een aantal leden van de Staten werd gevraagd naar de stand van zaken bij het gesprek over de uitvoering van de

motie Van Raak over de staatkundige verhoudingen binnen het Koninkrijk (een eerste bijeenkomst op ambtelijk niveau heeft in november plaatsgevonden). Door een van de leden werd aangegeven dat het COHO-voorstel niet op korte termijn in de Staten zal worden behandeld. Kwijtschelding van de schulden werd ook opgebracht. Voorzitter Heyliger-Marten wees herhaaldelijk op het belang van autonomie en regionale samenwerking. Over de petitie die - naar later bleek - zonder bespreking in het parlement en overleg met de regering daags tevoren was ingediend bij de Verenigde Naties werd met geen woord gerept.

De lunch bood gelegenheid van gedachten te wisselen met vertegenwoordigers van vier lokale NGO's die ondersteuning leveren aan de meest kwetsbare groepen. Van herstel van huizen en zorg voor daklozen, tot muziekles voor kinderen en dagopvang voor ouderen. De kracht en positieve energie van de gesprekspartners was inspirerend en geeft hoop voor de toekomst. Tijdens het bezoek heb ik ook een kinderopvang huis bezocht en in de praktijk gezien hoe belangrijk dit werk is.

Samen met minister-president Jacobs en minister Richardson van Justitie bracht ik een bezoek aan de Point Blanche gevangenis. De noodzaak van nieuwbouw dient zich direct aan. Ondertussen worden verbeteringen aangebracht, deels door gedetineerden zelf. Sinds kort is er materiaal beschikbaar en wordt er schoongemaakt, geschilderd en opgeknapt, waardoor ook weer activiteiten mogelijk zijn en de omstandigheden verbeteren. Ook had ik gelegenheid met enkele gedetineerden te spreken en met de Nederlandse deskundigen die de verbeteringen begeleiden, zowel fysiek als op personeel gebied.

Met sleutelfiguren in de toeristische sector sprak ik tijdens het diner over de kansen en bedreigingen die zij zien. Hierbij was ook minister Lawrence van TEATT aanwezig. Toerisme is de kurk waarop Sint Maarten drijft en de COVID-pandemie heeft een enorme impact gehad. Belangrijk onderwerp tijdens de gesprekken was hoe de ontwikkelingen zo vorm te geven dat ze duurzaam zijn en brede lagen van de bevolking er de vruchten van kunnen plukken. De toeristische sector kan een heel belangrijke rol spelen bij het ontwikkelen van een meer duurzame economie.

Zaterdag 19 februari - Sint Maarten

De dag begon met een schets van de geschiedenis van het gebied en hoe dat verleden tot op de dag van vandaag het leven op de eilanden van het Caribisch deel van het Koninkrijk kleurt en de verhoudingen beïnvloedt.

Verder stond de ochtend in het teken van de wederopbouw. Bij het National Recovery Program Bureau (NRPB) maakte ik kennis met de uitvoeringsorganisatie van de wederopbouw. Hierbij waren ook de ministers Doran en Ottley aanwezig. Ik kreeg uitleg over de verschillende projecten die met behulp van het trustfonds zijn en worden uitgevoerd. Na een lange aanloopfase, ook vanwege de beperkingen die de pandemie dicteerde, zijn de vorderingen nu tastbaar.

Tijdens een rondrit over het eiland kreeg ik uitleg over de aanpak van de afvaldump, een van de belangrijkste maar ook ingewikkeldste projecten. Ik bezocht een aantal herstelde huizen en sprak met bewoners. Ik zag de nieuwe

waterreservoirs, die ook in moeilijke omstandigheden de beschikbaarheid van voldoende water moeten borgen. Hartverwarmend was de kinderopvang die we bezochten en die met steun uit het trustfonds is opgeknapt. Ook kleine en middelgrote bedrijven zijn in de moeilijke omstandigheden na de orkaan financieel ondersteund en komen nu tot bloei. Scholen en shelters worden opgeknapt. Er is soms terechte kritiek op het tempo. Maar als het gebeurt, gebeurt het goed.

Na een gemeenschappelijke persconferentie bezocht ik met de minister-president Simpson Bay Lagoon. Met een *metal shark* van de kustwacht maakten we een tocht door het gebied, waar alle 130 scheepswrakken inmiddels op een milieuverantwoorde manier zijn geborgen en verwerkt. Dit project heeft veel positieve reacties uit de samenleving opgeleverd. Goed zichtbaar is waar de grens met Frankrijk loopt, aan die kant zijn nog veel wrakken te zien. Naar verwachting start het opruimen daarvan binnenkort. Tijdens de tocht werd duidelijk hoe groot de druk van toerisme en ontwikkeling is op het gebied. Veel mangrovebossen zijn inmiddels verdwenen, andere staan onder druk. De *environmental officer* van het NRPB wees er tijdens de rondvaart op dat Sint Maarten geen wettelijk beschermde natuurgebieden op het land kent.

Tijdens het diner kon ik alle opgedane indrukken toetsen in gesprekken met de heer Gumbs, namens Sint Maarten lid van de Stuurgroep Wederopbouw, de heer Richards, actief op taal van terreinen zoals pensioenen, rechtshandhaving, goed bestuur en waterproductie, en de heer Connor, de directeur van het NRPB. Hier kwamen onder meer de complexe verhouding tussen Sint Maarten en Nederland, het gebrek aan uitvoeringskracht en het belang van een vruchtbare samenwerking tussen het Franse en het Nederlandse deel van het eiland aan de orde. Een buitengewoon nuttige en leerzame ontmoeting, waarbij ook minister Doran aanwezig was.

Zondag 20 februari - Sint Maarten / Sint Eustatius

Een viertal *young professionals* was bereid een deel van de zondag op te offeren om hun inzichten en dromen over de ontwikkeling van Sint Maarten te delen. Wat opviel was de passie en betrokkenheid waarmee zij naast hun reguliere werk actief zijn in tal van (maatschappelijke) organisaties. Maar ook hoe klein de kweekvijver is en hoe groot het beroep is dat op een beperkt aantal mensen wordt gedaan.

Voor vertrek naar Sint Eustatius kreeg ik een uitgebreide rondleiding over de luchthaven, waar het herstel vorig jaar oktober na de aanbestedingsprocedure echt is begonnen.

Op Sint Eustatius werd ik door regeringscommissaris Francis en haar plaatsvervanger Toet ontvangen en bijgepraat over de actuele situatie op het eiland. Ook blikten we vooruit op het programma voor de komende dagen. Aansluitend was er een eerste informele kennismaking met de leden van de Eilandsraad van Sint Eustatius

Maandag 21 februari - Sint Eustatius

In het aansluitende gesprek met de leden van de Eilandsraad gaven de drie fractievoorzitters een toelichting op hun zorgen en wensen.

Mevrouw Leerdam (PLP) pleitte voor de terugkeer van gedeputeerden, ook als nog niet aan de gestelde voorwaarden is voldaan. Zij benadrukte het belang van transparantie, communicatie en dialoog. Het armoedevraagstuk, de kosten van levensonderhoud, de dure verbindingen met Sint Maarten en de tekortschietende bancaire dienstverlening vragen om aandacht en actie. Ook stelde de fractievoorzitter van de PLP dat de vraagstukken rond het kadaster en de rekenkamer eerder actie van Den Haag vragen dan van de Eilandsraad.

De heer Sneek (CDA Sint Eustatiusmee te) drong aan op versnelling bij terugkeer naar democratische verhoudingen, meer bevoegdheden van de Eilandsraad, impulsen voor de sociale woningbouw, verbetering van de infrastructuur en het betrekken van de bevolking bij het oplossen van problemen. Hij benoemde ook het mediation-traject dat van start gaat, wees op problemen rond hypotheek garantie, banken en notarissen en vroeg aandacht voor de introductie van burgerservicenummer en postcode.

Mevrouw Spanner (DP) bedankte voor de ondersteuning die tot nu toe is verleend, ook toen de pandemie toesloeg. Het proces dat na de ingreep is ingezet is volgens haar goed, al zou het tempo hoger kunnen. Zij sloot zich aan bij de gemaakte opmerkingen over kosten van levensonderhoud, sociaal minimum en bancaire dienstverlening. Zij voegde daar de ontwikkeling van het ambtelijk apparaat, aandacht voor de zorg en het belang van toerisme en visserij aan toe.

Op mijn beurt heb ik gezegd dat de democratie zo snel mogelijk moet worden hersteld, maar dat veranderingen wel duurzaam moeten zijn. We moeten samen werken aan oplossingen en tempo: de Eilandsraad, Den Haag en de regeringscommissarissen. Een aantal vragen verdient snelle ambtelijke opvolging. Armoede en bestaanszekerheid zijn de kern van de maatregelen die het kabinet op basis van het coalitieakkoord wil gaan nemen. En het zou goed zijn de mediation ook aan te grijpen als een manier om verder te komen.

ER-lid Van Putten gaf helaas aan geen enkel vertrouwen te hebben in mediation en alleen genoeg te nemen met herstel van oude verhoudingen. In een reactie heb ik gezegd dat hij daarbij in mijn ogen voorbij gaat aan de oorzaken van de ingreep vier jaar geleden. En dat het ook zijn wens was te komen tot mediation. Hoe dan ook: samenwerking en een goede sfeer zullen zeker bijdragen aan het tempo van verandering.

Het bezoek aan het zonnepark en de daaraan verbonden wateropvang ten behoeve van de landbouw, gaf een goed inzicht in de mogelijkheden die verduurzaming biedt in de Caribische delen van het Koninkrijk. Ruim een derde van de energievoorziening is inmiddels duurzaam en plannen voor verdere impulsen zijn in de maak. Door ongecontroleerde afvoer van regenwater en natuurschade die door loslopende vee wordt aangericht, kampt Sint Eustatius al vele jaren met grote erosieproblemen. De klif onder Fort Oranje die inmiddels is

gestabiliseerd laat zien wat hier aan is gebeurd. De aansluitende rotswand - waar aan de voet het water- en energiebedrijf ligt - is nog kwetsbaar, zoals is bewezen door een recent incident dat leidde tot langdurige stroomuitval.

Tijdens een lunchgesprek in het oude centrum van Oranjestad sprak ik met medewerkers van natuurorganisatie Stenapa en betrokken ambtenaren over de verschillende natuurprogramma's en de aanpak van de geiten problematiek. Zonder een snelle en radicale aanpak van dit probleem zal de natuur van Sint Eustatius nog meer schade oplopen en de erosie geen halt worden toegevoerd. Na een bezoek aan het museum sprak ik met Ismael Berkel en Paul Spanner over het archeologisch onderzoek naar de graven van tot slaafgemaakten die zijn aangetroffen bij het vliegveld. Zij pleitten voor verzoening en een herbegraving op een zichtbare plek die uitgroeit tot een plaats voor de herdenking van de verschikkingen uit het slavernijverleden. Hun wijze inzichten gaan zeker helpen bij het vinden van een passend antwoord op de aanbevelingen van de dialooggroep slavernijverleden.

De naschoolse opvang in Mega D Youth Foundation die ik daarna bezocht is een voorziening die iedere ouder voor zijn kinderen zou wensen. De organisatie biedt een gevarieerd programma dat naast huiswerkbegeleiding bestaat uit sportactiviteiten, muziek, film en een luisterend oor bij problemen. Het nieuwe gebouw biedt kwaliteit en ruimte en de voorziening is dankzij subsidies ook toegankelijk voor kinderen van wie de ouders minder goed verdienen.

Bij een bezoek aan sociale woningen en gesprekken met de bewoners werd de noodzaak duidelijk de nog niet gerenoveerde bestaande woningvoorraad op te knappen en nieuwe impulsen te geven aan de uitbreiding van het aantal betaalbare huurwoningen. Het is te hopen dat de discussie hierover met Eilandsraad op korte termijn kan worden beslecht, zodat er meer Statianen kunnen gaan profiteren van goede en betaalbare huizen.

Een ontmoeting mensen die actief zijn in de Centrale Dialoog, de werkgeversorganisatie en de Kamer van Koophandel gaf beter inzicht in de sociaaleconomische ontwikkeling van Sint Eustatius, en de kansen en uitdagingen die zich daarbij voordoen. Ook hier was de bancaire situatie (geen bank actief die onder Nederlands toezicht staat) en toegang tot de notaris een zorgpunt. Ruimere beschikbaarheid van micro-kredieten zou een goede bijdrage kunnen leveren aan de verdere ontwikkeling van het eiland. De gesprekspartners vroegen ook aandacht voor een betere beleidscoördinatie in Den Haag, waardoor de bureaucratie kan worden teruggedrongen en de effectiviteit toeneemt.

Met dominee Earl Esdaile van de Zevende Dag's Adventisten, het grootste kerkgenootschap op Sint Eustatius, sprak ik over zijn werk en de maatschappelijke rol die de kerk speelt, ook bij vraagstukken rond vaccinatie, misbruik en huiselijk geweld.

Met de heer Julian Woodley (onder meer voormalig waarnemend gezaghebber van Sint Eustatius) sprak ik over zijn ervaringen voor en na de bestuurlijke ingreep. Hij gaf aan dat duurzame veranderingen tijd nodig hebben; de verbeteringen zijn

nu nog onvoldoende verankerd. Hij benadrukte het belang van het opleiden en professionaliseren van het ambtelijke apparaat en van het aanbieden van trainingen aan (aspirant) politici. In de communicatie met de bevolking moet duidelijk worden gemaakt dat de wet mensen beschermt en dat het belangrijk is als iedereen zich aan de wet houdt.

In de avond vond een *meet & greet* plaats met inwoners uit verschillende geledingen van de samenleving. Hierbij waren op verzoek ook de leden van de Eilandsraad uitgenodigd. Opviel dat er heel veel mensen zijn die aan hun eiland willen bijdragen, maar dat de verstoorde politieke verhoudingen niet helpen om te komen tot terugkeer van de democratie en het realiseren van wensen van de bevolking.

Dinsdag 22 februari - Sint Eustatius / Saba

In de vroege ochtend werd het bezoek aan Sint Eustatius afgesloten met een persconferentie samen met regeringscommissaris Francis.

Op Saba werd ik ontvangen door gezaghebber Johnson. De uitleg over het eiland begon direct bij de zonneweide aan de voet van het vliegveld. De gezaghebber bedankte voor de steun die uit Nederland is ontvangen tijdens de pandemie, zowel op medisch gebied als bij ondersteuning van het bedrijfsleven.

Tijdens het gesprek met het bestuurscollege werd direct gefocust op het belang van een sterke band met Nederland en alles wat er daardoor goed gaat. Armoede, vrije uitkering en betaalbare woningen vragen nog wel urgent de aandacht. Er werden tien ambities geschetst, gekoppeld aan vier thema's:

1. Bestaanszekerheid en sociaal leven: bestaanszekerheid verbeteren, volksgezondheid en welzijn, betaalbare verbindingen van en naar het eiland.
2. Bestuurs- en uitvoeringskracht: een mensgerichte dienstverlenende lokale rijksoverheid, robuuste overheidsfinanciën.
3. Economische- en ruimtelijke ontwikkeling: verlagen "cost of doing business" en "cost of living", een ruimtelijk ontwikkelingsplan, een economisch ontwikkelingsplan, inclusief basisvoorzieningen.
4. Klimaat en duurzaamheid: meer duurzame energie, gekoppeld aan kostenbesparing, verdere bescherming van natuur en klimaat.

In het gesprek met de Eilandsraad werd de goede samenwerking en het onderling vertrouwen benoemd. Nieuwsgierigheid was er naar de besteding van de dertig miljoen euro die in het regeerakkoord is uitgetrokken voor armoedebestrijding en bestaanszekerheid in Caribisch Nederland. Digitalisering (DigID en BSN niet mogelijk), het beperkte en dure bankieren en de toegang tot de notaris waren ook hier pijnpunten, evenals armoedebestrijding, goed en betaalbaar internet en sociale woningbouw. Ik heb aangegeven een aantal punten mee terug te nemen naar Europees Nederland en bij de betrokken collega's aan te kaarten. Over de besteding van de extra beschikbare middelen zal uiteraard ook het gesprek met de openbare lichamen worden gevoerd.

Een gesprek met de Saba Business Association en de kamer van koophandel gaf scherper zicht op de uitdagingen waarmee ondernemers op het eiland kampen, met onder meer een dure bank, haperende postbezorging en kostbaar internet. Het aansluitende bezoek aan de jonge ondernemer James Granger die recent een goed uitgerust fitness centrum heeft geopend, laat zien dat starters zich hierdoor niet laten ontmoedigen en erin slagen hun droom te verwezenlijken.

Indringend was het bezoek aan een aantal sociale woningen en gesprekken met de bewoners. Hoewel de huizen prima zijn, is het voor mensen met een minimuminkomen nauwelijks mogelijk om rond te komen zonder hulp van familie of vrienden. Een bezoek aan lokale supermarkten leerde dat een pot pindakaas in Sint Eustatius acht dollar kost en op Saba elf dollar. Andere producten zijn vergelijkbaar duur. Overigens was het goed te zien dat een nieuw complex woningen in aanbouw is.

De schilderijtentoonstelling van Heleen Cornet in de openlucht in het tropisch regenwoud die ik bezocht was een geschenk en een prachtige eerste kennismaking met het culturele leven op Saba.

Het avondprogramma bestond uit een *meet and greet* met een groot aantal mensen. Leden van de Jongerenraad verzorgden de aftrap met prachtige verhalen over hun toekomstdromen en suggesties om het leven op het eiland te verbeteren. Daarna sprak ik uitgebreid met jonge professionals, ondernemers, leerkrachten en mensen werkzaam in de zorg en in het natuurbehoud.

Woensdag 23 februari - Saba

De laatste dag van mijn kennismakingsreis startte in de Rooms-katholieke kerk, waar ik met de uit Polen afkomstige priester sprak over zijn werk op het eiland en de in de kerk aangebrachte kunstwerken bewonderde.

De eilandtour bracht me bij de haven, waar ik het marine laboratorium bezocht en met bevlogen medewerkers sprak over natuurbehoud en natuurherstel. Op de locatie van de nieuw geplande haven gaf gedeputeerde Zagers uitleg over de faciliteiten die daar moeten gaan verrijzen en de kansen die dit biedt voor de economie van Saba.

Bij de afvalverwerkingsfaciliteit zag ik hoe grote recyclebare afvalstromen worden gescheiden van het restafval. Het een jaar geleden ingevoerde verbod op wegwerpplastic heeft merkbaar betekenis gehad, zo werd mij verzekerd.

Bij de Saba Electric Company bezocht ik de productiefaciliteiten. Generatoren die overdag niet aan staan omdat de zon voldoende energie oplevert om het eiland draaiende te houden zijn nog maar het begin. Er zijn concrete plannen om de energieproductie verder te verduurzamen, richting 100% klimaatneutraal. Ook hierbij kunnen de afspraken in het coalitieakkoord helpen.

Het openbaar lichaam Saba is met subsidies van LNV bezig met het opzetten van een hydrocultuur kwekerij om de voedselzekerheid op Saba te vergroten, prijzen te verlagen en de gezondheid te bevorderen. Bij een bezoek aan de

Datum
7 maart 2022

laboratoriumopstelling kon ik de eerste resultaten proeven. In het ziekenhuis en de daaraan verbonden ouderenhuisvesting sprak ik met de directeur en de bewoners over de huidige situatie en de uitbreidingsplannen die gepland zijn in de nabije toekomst.

Ik kijk terug op een intensieve kennismakingsreis, waarin ik veel mensen heb mogen ontmoeten en veel indrukken heb kunnen opdoen. Ik heb veel kansen gezien, maar ook uitdagingen en lastig te ontwarren knopen. In de hoofdlijnenbrief waar dit geannoteerde programma een bijlage bij is, schets ik hoe ik daar de komende tijd als verantwoordelijk bewindspersoon vorm en inhoud aan wil geven. In nauwe samenspraak met bestuurders en betrokkenen op de (ei)landen, resultaatgericht en als gelijkwaardige partners.